

Kritikak eta erreseinak

Anjel Lertxundi 'Zu' nobela

Pankreako minbizia diagnostikatu zioten Anjel Lertxundiren *Zu* nobelako Zu pertsonaiari 2012ko ekainaren 19an. Horrek bizitza errotik eta erabat aldatu zien hala Zuri nola haren senarrari. Senarra idazlea da, eta diagnostikoaren ondoren errealitate horri aurre egiten –errealitate hori onartzen eta errealitate horretara egokitzen– saiatzeko da idazketa-aren bidez. Senarrak, emazteak diagnostikoa jaso ondoren hasita, hainbat urtez idatzitako testuek osatzen dute *Zu* nobela (Erein).

Ezer gutxi asmatu du Lertxundik *Zu* nobela idazteko, bere emazteari pankreako minbizia diagnostikatu ziotenez geroztik gertatuetan eta bizi izandakoetan oinarritu baita hura idazteko, eta kontaktzen duen oro, funtsean, benetan gertatua delako. Fikziotzat jo daitekeela uste du hala ere, hizkuntzaren bidez errealitatearen «elaborazio bat» egin duelako liburua idaztean. «Fikzioa idazkuntzan dago», Lertxundiren ustez. Horrenbestez, bat dator Inazio Mujika Iraola Erein argitaletxeko editorea-ekin *Zu* nobela bat dela esatean.

Liburuko testuak «dietario batekoak balira bezala idatzita» daude, Lertxundik azaldu duenez, baina «narrazioak eta kontakizunak darama eskutik irakurlea, baita liburuaren zatirik erreflexiboenetan ere», Mujika Iraolaren ustez, eta horrek *Zu*-ren nobela izaera berresten du.

Zuren senarraren idazteko modua ez da bera senar gisa ari delarik edo idazle gisa ari delarik: senar gisa, lehenengo pertsonan mintzo da; idazle gisa, hirugarren pertsonan, distantzia handiagoz. «Pertsona bakar bati, Zuri, begiratzeko bi talaia desberdin dira», adierazi du Lertxundik. Horrez gain, bereizketa horrek liburuari, ahots desberdinen erabilera-aren bitartez, liburuari «eritmoa ematen» lagundu diola uste du.

Pertsonaiari *Zu* izena ematea oso baliabide egokia dela uste du Mujika Iraolak, «*Zu* horren atzean kabitzen direlako minbizia, gaixotasuna

eta sufrimena pairatu duten guztiak», eta aurrerago ere gogoratuko dela Lertxundik baliabide hori lehen aldiz Zu nobelan erabili duela.

Lertxundiri «oso modu naturalean» bururatu zitzaion pertsonaia Zu izendatzea, eta iruditu zitzaion erabaki horrek biribildu egiten zuela nobelari eman nahi zion ikuspuntua. «Istoria kontatzen duena ez da Zu, baizik eta Zuren ondoan dagoen senar idazlea. Aldamenean dagoenarentzat, Zu da bestea, gaztelaniaz *la otredad* esaten dena, eta egoera muturreko batean ondoan dagoenak are premia handiagoa du beste horrengana iristen ahalegintzeko, bidea elkarrekin eta ahal den erosoan egingo badute. Ondoan duen senarrak eta ondoan duen idazleak Zurengana heldu nahi dute, baina beti geratuko dira motz; bestela ere, bizitza normalean, motz gelditzen diren modu berean». Literatura izan daiteke, hala ere, Zurengana heltzen ahalegintzeko modu bat. Adibidez, Lertxundik emazteari erakutsi izan dizkio liburuko pasarteak, idatzi ahala, jakiteko haren sentimenduak, jarrerak eta kezkek ondo jasota zeuden testuetan.

Zu pertsonaiaren senar idazleak idatzitako testuak literaturako aipuz zosita daude, baina hiru idazleren lanek dute presentzia handiena: Thomas Mann, *Mendi magikoa*-rengatik (jatorrizko *Der Zauberberg*); Albert Camus, *Izurria* (jatorrizkoan *La peste*), *Caligula* eta beste hainbat libururengatik; eta Susan Sontag, *Gaitzen metaforak* (jatorrizkoan *Illness as Metaphor*) eta gaixotasunaz eta heriotzaz idatzitako beste hainbat libururengatik. Baina beste egile askoren aipuak ere badaude, euskal literaturakoak barne, Imanol Zurutuzaren *Errautsera arteko sugarra* eta Joxe Aranzabalen *Medikuak esan dit minbizia dudala* bereziki. Liburuko lehen aipua ere euskal idazle batena da, Oier Guillanena: «Minarena naiz zorianarena beste».

‘Mendi magikoa’

Donostiako erietxeari «mendi magikoa» deitzen diote liburuan Zuk eta senarrak, Illunbetik gora hara doazenean, Lertxundik eta emazteak maiz egin duten bezala. «Zenbat aldiz kantatu dugun [Xabier] Leteren ‘Berriro igo nauzu ene mendira...’ harako bidean! Eta zenbat aldiz gogoratu garen guk Illunbetik gora bezala egiten zuela Letek erietxe bererako bidea Galarretatik gora!».

«Askotan bazter utzi eta hartaz jardun nahi izaten ez dugun bizitzaren alderdi bati buruzko liburua da *Zu*», Lertxundiren ustez. «Alderdi hori da sufrimendua, da gure gorputza dela materia eta egunen batean bukaera izango duela». Bizitzak sufrimenduarekin harreman estu eta zuzenean jartzen duenean, idazlea, bere abaildurari eta amorruari irtenbidea eman nahian, apunte batzuk hartzen hasten da. «Apunte horiek hasieran haserrezkoak dira, barren-huste bat, kabitu ezin baten testigantza... Testigantza hori hasieran norberarentzat baino ez da, edo gehien-gehienez alboan daukazuarentzat. Aitortza bat da, eta aitortzak beti dira intimitatean egiten ditugun kontuak, inoiz onartzen duzun arte posible dela hori zabaltzea, baduelako aukera hori».

«Minbizi baten diagnostikoa jasotzean, gaixoari eta haren ondoan dagoenari datorkion lehen galdera, kasu gehienetan, ‘zergatik niri?’ izaten da, modu batean edo bestean formulatua», azaldu du Lertxundik. «‘Zergatik niri?’ galdera horren abailduran eta ulertu ezinean pasatzen da hainbat denbora, eta denbora hori izan daiteke luzapen handikoa edo izan daiteke sakonera handikoa eta luzapen gutxikoa. Baina une jakin batean zulo horretatik irten, eta esaten duzu: ‘Zergatik ez niri, bizitzaren egokieretako bat baldin bada halabeharrak hori ekarri ahal izatea?’ Behin ‘zergatik ez niri?’ galderara iritsita, buelta bat ematen diozu. Egia da sekulako egurkada hartu duzula, baina egoerari buelta emateko moduan zaude, baldin eta galdera horri erantzuten ahalegintzen bazara. Galdera hori literaturaren historia guztian presente egon da».

«*Zu* ez da autolaguntzako liburu bat», Mujika Iraolaren ustez. «Baina esango nuke irakurleari lagundu egin diezaiokeela. Lagundu diezaioke pasatu baldin bada trantzetik, eta pasatu ez baldin bada. Sufrimena denok pairatzen dugu, modu batean edo bestean. Minaz eta sufrimenaz ari da, gaixotasunaz ari da, heriotzaz ari da, baina ez da liburu itun, ilun, triste eta beltza; argi, soseguzko eta bizipozezkoa baizik».

Juan Luis Zabala
Berría, Azaroak 25 (2015)

Alaine Agirre

X hil da

Elkar, 2015

Alaine Agirre, gure literaturak duen idazlerik gazteena, badoa pixkanaka-pixkanaka baina urrats sendoz bere bidea eginez. Errekonozimendua haur literaturaren eskutik etorri bazaio ere –aurten Lizardi eta Lazarillo Sariak jaso ditu–, *Odol mamituak* eleberriak, egileak 2014an helduentzat idatzitako lehen liburuak, nahiko harrera beroa izan zuen irakurleen aldetik. Hala, bide arrakastatsuan aurrera eginez, Agirrek *X hil da* izeneko bere bigarren eleberria argitaratu du.

Ziurrenik motz geratuko nintzateke obraren argumentu-mailako originaltasuna aipatuz gero, baina tramaren abiapuntu gisa aukeratu duen gaia –maite duzun/zaituen horren heriotza– oso potentea eta, aldi berean, harrigarria da, inolako zalantzarik gabe. Testua morbotik edota zirikatzeke nahietatik aldentzen den arren, gaiaren lazgarriak halako deserosotasun goxo bat eragiten dizu. Hasierako ezustea gaindituta, neska protagonistaren diskurtsoa osoki hartzen duen zintzotasuna hain boteretsua da, non haren konplize bihurtzea beste aukerarik ez duzun, ezinbestean haren bizipenak eta minak sentitu eta partekatzeraino, irakurketak irauten duen bitartean harenak bakarrik ez, zureak ere balira bezala.

X hil da 1etik 41era bitarteko atal laburrez osatutako bakarriketa bat da. Hartan, nabaria da irudi indartsuen –zenbaitetan gordinen– eta diskurtsoaren ezintasunaren arteko kontraste gustagarria. Sentiberatasunak gainezka egiten dio narrazioari alde guztietatik. Agirre egiazko espezialista da hitzak eta sintaxia modu ezin eraginkorragoan baliatzen intentsitate handiko diskurtso bat eraikitzeke. Esaldi luze eta laburra-goak trebeki txandakatzen ditu, eta hitzak mimo osoz aukeratzen, kontaketa erritmo berezi batez jantziz. Berezia eta zeharo naturala, hura barneratu orduko, kulunka goxoan ibaiaren emari lasaiak nola, protago-

nistaren pentsamenduen jario agorrezinak eramana sentitzen baituzu zure burua. Are gehiago, burua hitzeko uretan murgilduz gero, lerro bakoitza busti duen musikaltasuna entzun ahal izango duzu. Istorioak irudikatzen duen neskaren biluzte emozionalarekin batera, ezaugarri horiek guztiek eragindako lilurak azken orrialdera arte lotzen zaitu.

Alaine Agirre irudimen biziko eta sentsibilitate handiko idazlea da. Gaztea izan arren, berezko idazmoldea aurkitu duela ematen du, oso estilo markatua erakusten baitu. Liburutik haren izena ezabatuta ere, *Odol mamituak* irakurri duenak Agirre erraz identifika dezake *X hil da* lanaren autore gisa. Are gehiago, badira protagonista aurreko eleberriko neska bera dela pentsatzeko arrazoiak: ahuleziak agerian uzten dituen ahots bera; izaera zalantzati, sentibera, neurotiko, obsesibo bera... baita bere buruari min eragiteko joera bera ere. Egia da eleberri honetako ezaugarri asko dagoeneko *Odol mamituak* lanean topa zitezkeela, eta babiliteke irakurleren batek arrisku handiagoak hartzea espero izana, batez ere egilearen bigarren obra baino ez dela kontuan hartuta. Baina, bestalde, zalantzarik ez da menperatzen dituen idazkera tekniken eraginkortasunaz, formulak ederki funtzionatzen diolako seinale.

Amaitzeko, adi epilogoaren funtzioa betetzen duten liburuko azken atalei, egile bati bere zereginaz, hots, idazletzaz inoiz irakurri diozun aitorten zintzo, biluzi eta egiazkoena izan daiteke eta.

Iraitz Urkulo
Berria, 2015-11-29

Juanma Sarasola Murgia “Xaun” *Moskuko Urrea*

Saiakera /Autoedizioa

Izar gorri bat Euskal Herrian

Moskuko urrea du izenburu autoeditatutako liburu honek, eta azpikitulu “Kultur eta gizarte mugimenduen eztanda Irunen, 1983-1993”.

Zuzenean bizitu ez nuen hamarkada miresgarri baten berri izan dut Juanma Sarasolaren liburu hau irakurtzean. Egileak berak liburuaren sarreran dio zer ez den eta den liburu hau: MOSKU jendearen topagunea eta kultura eta gizarte susperraldiaren epizentroa izan zen, baina hortik kanpo ere hamaika gauza egin zituzten urte horietan. Irunen, Euskal Herriaren testuinguruan, garai jakin batean izandako kultura eta gizarte mugimenduen eztanda edo loraldiaren kontakizuna da, protagonisten eta lekukoen hitzetan. Liburuaren egileak makina bat blaga edo solasaldi libre eta atsegin izan ditu, baina gero hori dena liburuan kabitzen lanak izan ditu. Egilea bera protagonista eta ekintzaile izan zen hamarkada miresgarri horretan eta batez ere bere herrian nerabezaroangaztaroan egositako saltsa-maltsa hura hobeki ezagutzeko jakinminak bultzatu du saiakera-lan honetara. Ni garai haietan haurtzaro-gaztaro goiztiarrean nengoen, eta orain nire heldutasunean, irundar gisa neure sorterriaren historia gehiago ezagutzeko aukera eman dit “Xaun”ek (Juanma Sarasolak).

1980ko hamarkadako norabide eta kolore askotako bultzadak eta uhin hedakorrek jokatze-eremua zabaldu zuten 1990ko hamarkadarako, eta ni hor harrapatu ninduen nerabezaro bete-betean. Kondaira baten arabera, ostadarraren bukaeran urrez betetako eltzea, iratxo eta galtzagorri inguratuta, atzeman dezakeela haren bila abiatzen dena. Liburu

hau egiterakoan, ordea, egileak ez du urrea ostadarraren bukaeran aurkitu, baizik eta bidearen eta denboraren bihurtzeetan. 50 bat lagunentzako testigantza jaso ditu, eta liburu honen irakurleak horixe topatuko du testigantza bakoitzeko altxor bat.

Pasibitate eta indibidualismoaren gizartean nagusitzen eta barre-nak jaten ari zaizkigun honetan, ekintza zuzenaren, inkonformismoaren, matxinadaren eta irudimenaren nahiz sormenaren garai haietatik badugula zer ikasi eta zer hobetu diosku Juanmak, eta horregatik gomendatzen dut liburu hau, irundar orok irakurri beharrekoa, baita euskaldun orok ere.

Hamarkada miresgarri hura ez zen perfektua izan, garai hartan nahiko nahasia baitzegoen politika eta gizartea bera, eta hamarkada hartako protagonista gazte asko jadanik ez ditugu hemen lekukotza emateko, heroinak eta drogak eraman zituelako. Liburuaren ere hamarkada miresgarri hartako testuinguru historikoa ere idazten digu egileak, eta musika munduko protagonista haiek baldin badira ere gehien-go lekukoak, badira bestelako alorretako lekukoak eta protagonistak ere liburuan, hala nola irrati libreko Gorka Berges, ikasle eta gazte mugimenduko Xabi Lluçia, Gazte asanbleako Mariano Diez, diskodenda alternatiboetako Juancar Garcia eta Jabier Calvo, antimilitarismotik Iñaki Martin, ekologismotik Mikel Estonba, bertsolaritzatik Abel Zabala, euskalgintzatik Idoia Genua, literaturatik Maripi Solbes eta Jorge Gimenez Bech, arte dramatikotik Espe Lopez, alderdi historikotik Mertxe Trantxe, kontzertu argazkilaritzatik Jon Iraundegi, feminismotik Txaro Arribas, auzoetako jaietatik Rafa Gonzalez, tabernariaren ikuspuntutik Joxe Mari Etxenagusia, futbito txapelketatik Toño Puerta, baita irundarrak ez izan arren, hurbildutakoan begirada ere, Niko Etxart eta Itxaro Borda kasu.

Liburuan tarte handia hartzen du musikak, baina ez zen izan fenomeno isolatua; gizarte oso bat zegoelako Moskuko izar gorri itzaropentsuaren inguruan. Mattin Sorzabalbehene multi-instrumentista garaiko talde askotan ibili zen, baita euskalgintzan ere, eta hark dio Iruni alternatiba bat ekarri ziola, dibertitzeko eta kulturalki zenbait gaitan aritzeko, Euskal Herriari izar baten itxura ekarri dio, Irun mapan kokatuz, eta Mosku ez da Kortatu bakarrik, baina Fermin Muguruzak oso ongi jakin du hori egiten. Irunek loraldia izan du, baina ofizialki hori ez

da islatzen, udalak hori galtzen utzi duelako, inoiz ez da errealitate hartan jabetu.

Eta ni liburua irakurtzean Irungo errealitate hartaz jabetu naiz, eta nik ere KRIMENTAL naizela egin nahi nuke aldarrri, Miren Io Arrietaren hitzak irakurriz, krimen mentala edo buru krimena alegia. Garai hartan jada *Anaia Handia* hor zebilen, eta gizarte hartako jendeak arau guztiak segitu behar zituen, baina beste modu batean pentsatze hutsa “krimental” zen.

Hamarkada miresgarri hark apurtzen zuen erabat ezarritakoarekin, baina aurretik zetorren jada urrea zekarren ostadarra; aurrekoen transmisioa ere izan ziren hamarkada hartan sortutakoak, hala nola NEGU GORRIAK Luis Mariano hartu zuen eta moldatu, eta Koldo eta Xabi Sorzabalberek txalaparta hartu zuten transmisio instrumentu gisa, musika-instrumentu soil gisa baino gehiago. Borroka eta musika uztartu ziren hitzekin, eta bakoitza libreki eta bere gustuen arabera, kanpoko joeren arabera (Londresko musika) sortzen hasi zen eta argitaratzen, gauzak egiteko ilusio handia eta gogo bizia zegoelako. Saiakera-lan honen gisa, libreki autoeditatuta atera baita, denon eskura egon dadin.

Hamarkada miresgarri horren erdian Irunek Kilometroak antolatatu zituen, 1988. urtean, Euskal Herriko ikastolarik zaharrenetarikoa, 1962an sortu baitzen, eta nik urte hura ongi oroitzen dut, nire haurtzaro-gaztaro betean Txingudi ikastolan bainengoen eta aita zena, gainera, bertako maisu Joxe Maia. Han ibili ginen urte osoan Euskal Herrian zehar “Irunen, urriak 8, kilometroak 88” iragartzen autoko bozgorailuetatik, eta Mikel Garikoitzen kantua etengabe jarrita. Ikastola izan zen Irungo euskalgintzaren poloetako bat, AEKrekin batera, noski.

Liburukote honetan garai hartako lekukotza ugari biltzen dira, esperientziak hamarkada miresgarri hartan bizitutakoak: kultura arloan eztanda izan zen, hainbat modutakoa, musika, antzerkia, okupazioa... eta gainera, Irun mapan kokatu zuen. Bizitasunez, alaitasunez, eta gauzak aldatzeko gogoz betetako garaia zen; gauzak eralda zitezkeen sentipena eta itxaropena, zeren eta ez baitzen musika bakarrik, tartean Angula irratia, Gazte Asanblada, eta halako proiektu umilak baina pluralak zeuden elkarlanean landuta eta ezberdintasunak alde batera utzita. Gurea zer zen bilatzeko probatzea eta esperimintatzea ahalbidetzen zien jendeari, eta liburu mardul honetan zaku bete anekdota eta garai hartako balorazio pertsonal aurkituko ditu irakurleak.

Literaturari dagokionez, berriz, orain lehen bezala, antza, ez dakigu gizarteko hainbat sektoretara euskal literatura ondo zabaltzen, halako hesi bat sortu da. Garai hartan sortu zen PLAZARA aldizkaria eta bertan kolaboratzen zuen Maripi Solbesek esaten digu hori liburuan.

Hamarkada hartako bultzadak lagundu zuen auzoetako jaiak antolatzen herritik bertatik, baina gerora hutsegin zutenak erakundeak izan ziren, ez baitzituzten saltsa-maltsa horretan zebiltzan taldeak lagundu.

Mertxe Tranche historialariak diosku dibortzioa dagoela botere sozialaren eta botere politikoaren artean.

Hamarkada hartako beren kezkei pentsamolde sortzaileaz eta auzardiaz bidea eman zieten lagun horiek guztiak Irun herri interesgarriagoa egin zuten. Mosku izena nondik datorren seguru ez jakin, baina 1930ean langabezi handia zegoen eta pertsona asko elkartzen ziren lan eske Moskuko petrilean, han inguruan sindikatuak eta alderdi komunistako egoitza omen zeudelako.

Milesker zure jatortasunagatik eta euskarari, Euskal Herriari nahiz lirikari egindako ekarpenagatik.

Ainara Maya

amaia@idazten.com
xorinokhantaria@hotmail.com

‘Mitxelenarenak’ zikloa antolatu du Euskadiko Filmategiak

Gauza asko egin zituen Koldo Mitxelenak (Erreterria, Gipuzkoa 1915 - Donostia, 1987), eta, tartean, zinema kritikari lanetan ibili zen. Zinemazale amorratua izanik, euskaraz hainbat kritika argitaratu zituen *Egan* aldizkarian, 1954. eta 1961. urteen artean. Kritika horiek oinarri hartuta, *Mitxelenarenak* zikloa antolatu du Euskadiko Filmategiak, Tabakaleran; zazpi film klasiko eskainiko dituzte etzi hasi (urt. 8) eta ostegunero, otsailaren 14a arte. Horietako hiruk euskarazko azpidatziak izango dituzte.

Luis Garcia Berlangaren film batekin hasiko da zikloa, eta ikusgai izango dira Elia Kazan, John Huston, Robert Aldrich, John Ford eta Stanley Kramer zinemagileen lanak ere. Aurreko urteko azaroan antzeko ziklo bat antolatu zuten Erreterrian, eta horren jarraipena izango da Tabakalerakoa, Filmategiko zuzendari Joxean Fernandezek esanetan: «Erreterrian hasitakoa borobilduko du ziklo honek. Ondo aukeratutako zazpi film egongo dira ikusgai; alde batetik, kalitate onean zeudenak hautatu ditugu, 35 milimetrokoak, eta, bestetik, Donostian duela gutxi eskainitako film klasikoak saihestu ditugu, Mitxelenaren gustukoak izan arren». Hala, idazlearen kuttunetakoetan zegoen Federico Felliniren lanik ez dute emango. «Aukeratutako filmek ez zuten harrera berdina izan idazlearentzat: kritika onak eta ez horren onak jasotako lanak bildu ditugu. Jatorri askotako filmak dira, eta ez dira Erreterrian eta Donostian eskaini duela asko».

Euskarak, presentzia handia

Ahalegin berezia egin dute euskara zikloaren zati izan dadin, eta, horretarako, hiru filmek euskarazko azpitoluak izango dituzte: «Euskarazko azpitoluekin filmak ikusteko ohitura eskasa daukagu, eta hori bultzatzeko apustua egin du Euskadiko Filmategiak». Filmak jar-

tzarekin batera, Mitxelenak idatzitako kritiken kopiak banatuko dituzte. Filmtategiko zuzendariaren arabera, ikusle guztiek kritikak ulertzeko, euskaraz eta gaztelaniaz banatuko dituzte testuak.

Zineman aditua ez bazen ere, ironia eta sarkasmoa erabili zituen Mitxelenak kritikak idazteko; alde teknikoenak saihestuz eta erudizio ariketei uko eginez, umorez betetako testuak argitaratu zituen. Aitzindariak izan ziren kritika horiek, eta berreskuratze lanetan ibili dira Euskadiko Filmtategia eta Errenteriako Udala. Hain zuzen, Errenterian egindako zikloan hainbat adituk parte hartu zuten, tartean Elixabete Perez Koldo Mitxelenaren lanean adituak eta Josean Ruiz de Azua zineman adituak. Biak Tabakalerako zikloaren aurkezle izango dira, beste batzuekin batera.

Hain zuzen ere, pelikulen kritikak idatzi ziren testuinguruaren garrantzia azpimarratu du Perezek: «Kartzelatik irten berria zen idazleak garai hartan, eta aurretik sekula egin gabe zegoen zerbait egin zuen: kulturaz euskaraz idazten hasi zen. Orduan argitaratu zuen *Egan* aldizkarian *Euskal literaturaren etorkizuna* artikulua, eta etorkizunean alor horretan lan egiteko bidea ireki zuen. Zinema eta literatur kritikak argitaratzearen bitartez, euskarak gizarte garaikidearen egunerokotasuna deskribatzeko balio zuela frogatu zuen Mitxelenak. Eginez ireki zuen bidea».

Adituen parte hartzeak Mitxelenaren lana hobeto ulertzen lagunduko du, Errenteriako Udaleko zinegotzi Garazi Lopez de Etxezarretaren esanetan: «Koldo Mitxelena jaio zela ehun urte bete ziren iaz, eta urte berezia izan zen Errenterian; orain, Tabakalerako zikloari esker, zikloak jarraipena izango du. Horregatik, Mitxelenaren lana ulertzen lagundu duten adituen parte hartzea ezinbestekoa izango da».

Ane Urrutikoetxea
Berria, urtarrilak 6